

Ю. Білан, В. Ярецьки
ЗМІНИ У РІВНІ ОСВІТИ ПРАЦІВНИКІВ
ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ В 2000–2009 РОКАХ

У статті здійснено аналіз змін на ринку праці в 2000–2009 рр. у сфері освіти працівників Польщі та України. Висунуто припущення, що освітній рівень працівників збільшився до рівня, який не має раціонального обґрунтування, тобто формальний рівень отриманої освіти та пов'язані з ними знання не будуть повністю використані випускниками навчальних закладів.

*Ключові слова: рівень освіти, структура зайнятості, ринок праці, Польща, Україна.
Табл. 7. Рис. 1. Літ. 28.*

Ю. Билан, В. Ярецьки
ИЗМЕНЕНИЯ В УРОВНЕ ОБРАЗОВАНИИ РАБОТНИКОВ
ПОЛЬШИ И УКРАИНЫ В 2000–2009 ГОДАХ

В статье проведен анализ изменений на рынке труда в 2000–2009 гг. в сфере уровня образования работников Польши и Украины. Выдвинуто предположение, что образовательный уровень работников увеличился до уровня, который не имеет рационального обоснования, т.е. формальный уровень полученного образования и связанные с ними знания не будут полностью использованы выпускниками учебных заведений.

Ключевые слова: уровень образования, структура занятости, рынок труда, Польша, Украина.

Yuriy Bilan¹, Wojciech Jarecki²
CHANGES IN THE EDUCATIONAL LEVEL OF EMPLOYEES
IN POLAND AND UKRAINE: 2000–2009

The article carries out the analysis of changes at the labor market during 2000–2009 concerning the level of education of employees in Poland and Ukraine. An assumption is put forward that the educational level of employees has increased to the level which has no rational reasoning, that is, the formal level of the education obtained and the related knowledge will not be fully used by graduates.

*Keywords: level of education; employment structure; labour market; Poland; Ukraine.
JEL: I25, J4, P36.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси та швидкі технологічні, інформаційні, економічні, політичні зміни, що відбуваються у світі, призводять до швидких змін на міжнародних, національних і регіональних ринках праці (П. Друкер [15], Дж. Рифкін [21], В. Ярецьки [17]). Це явище також стосується Польщі й України, де, окрім глобалізації та інформатизації, відбуваються динамічні економічні та політичні зміни, пов'язані з трансформацією економіки. У Польщі ці зміни пояснюються вступом у структури Європейського Союзу (З. Дах [13; 14], М. Кнапінська [18], Д. Пьонтек [19], В. Ярмолович [18; 19]), а в Україні – наближенням до цих структур (М. Єрмошенко [2], В. Куценко [4], С. Ніколаєнко [5]). У зв'язку з цим вимоги до кваліфікації на всіх посадах і в кожній професії – вимоги щодо вищої, середньої чи професійної освіти. Якість цієї кваліфікації відображається в оплаті праці. Ці чинники, як і бажання особистого розвитку, спричинили зростання попиту на вищу освіту. З ін-

¹ Ph.D, Assistant Professor, Chair of Microeconomics, University of Szczecin, Poland.

² Ph.D, Assistant Professor, Chair of Microeconomics, University of Szczecin, Poland.

шого ж боку, підвищення рівня освіти може спричинити недобір на тих ринках праці, де не потрібен високий рівень освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На зламі вісімдесятих і дев'яностих років ХХ ст. в Польщі спостерігаються динамічне зростання кількості осіб, які навчаються. Так, у 1990–2009 рр. показник виріс близько на 350%, а з 2000 р. по 2009 р. – приблизно на 100%. В Україні цей показник у 1990–2009 рр. виріс на 254%, а в 2000–2009 рр. на 62% [7; 25]. У свою чергу, пропорційно збільшилася кількість вищих навчальних закладів, особливо економічного профілю. Явище зростання потреб у галузі освіти слід оцінювати позитивно, оскільки відповідно до економічної теорії, зокрема до теорії людського капіталу, інвестиції в освіту дають відчутну економічну і суспільну користь (П. Самуельсон та В. Нордхаус [23, 8–3]; І. Бялецьки та Дж. Сікорська [11, 70–106]; Р. Веннікер [28, 48–49]; Е. Стокер, Ю. Стрекайзен та С. Вольгер [26, 43]). Вимірною вигодою, на яку зазвичай вказують на макрорівні, є економічне зростання, а на мікрорівні – більш висока заробітна плата, яку отримують в міру підвищення освітнього рівня у результаті підвищення продуктивності праці (Д. Бегг, С. Фішер та Р. Дорнбуш [10, 336–337]). Перевагами підвищення рівня в якісному аспекті є розвиток демократії, підвищення професійної активності та рівня культури, зниження злочинності, поліпшення здоров'я, підвищення задоволеності роботою та життям тощо [16, 79–90].

Мета дослідження. Аналіз змін на ринку праці в 2000–2009 рр. у сфері рівня освіти працівників. При цьому було висунуто положення, що освітній рівень працівників збільшився до рівня, який не має раціонального обґрунтування, тобто формальний рівень отриманої освіти та пов'язані з ними знання не будуть повністю використані випускниками навчальних закладів.

Основні результати дослідження. Дослідження здійснено на підставі статистичних даних Євростату, Центрального статистичного офісу Польщі та Державного комітету статистики України. Різниця у методології представлення статистичних даних не дозволила в повній мірі порівняти зміни на ринку праці у сфері рівня освіти працівників, однак це дало змогу визначити спільні тенденції й орієнтири для подальших досліджень. Оскільки Польща як член ЄС має схожу структуру освіти з країнами ЄС, порівняльні дані з Україною дадуть можливість визначити можливі очікувані зміни в структурі зайнятості в Україні. Для реалізації поставлених цілей і верифікації гіпотез насамперед представлено *класифікацію професій і спеціальностей*, а також здійснено аналіз змін на ринку праці щодо кількості зайнятих осіб залежно від рівня освіти.

Вища освіта і класифікація професій та спеціальностей у Польщі. З 1 січня 2005 р. у Польщі набрала чинності п'ятитомна *класифікація професій і спеціальностей*. Це ієрархічно структурований набір професій і спеціальностей на ринку праці, заснований на класифікації ISCO-COM 88. Основним елементом цієї класифікації є рівень кваліфікації, який є функцією комплексності та сфери навичок на даному робочому місці (в даній професії). Рівні кваліфікації відповідають рівневі освіти згідно з класифікацією ISCED 97. Перший рівень відноситься до першого рівня освіти ISCED, отриманого в початковій школі, другий рівень кваліфікації – до другого рівня освіти ISCED, отриманого в гімназії, і до третього рівня освіти ISCED, отриманого в загальноосвітньому

ліцеї, профільованому ліцеї та в основному професійно-технічному училищі, третій рівень кваліфікації відноситься до четвертого рівня освіти ISCED, отриманого в професійному навчальному закладі, а також до третього рівня освіти ISCED, отриманого в технікумі, четвертий рівень кваліфікації відноситься до п'ятого рівня освіти ISCED, отриманого у вищих професійних закладах освіти, на магістерських програмах і післядипломній освіті, а також до шостого рівня освіти ISCED, отриманого в аспірантурі.

Структуру груп класифікації у поєднанні з рівнями кваліфікації представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Професійна структура груп великих класифікацій і рівні кваліфікації [22]

№	Назва великої групи	Кількість груп у межах великої групи			Кількість професій та спеціальностей	Рівень кваліфікації*
		великих	середніх	елементарних		
1	Парламентарії, високопоставлені чиновники і керівники	3	6	33	43	-
2	Спеціалісти	4	20	65	440	4
3	Техніки та інший персонал	4	17	69	313	3
4	Офісні працівники	2	7	20	51	2 або 3
5	Працівники сфери обслуговування й торгівлі	2	7	21	77	2 або 3
6	Фермери, садівники, лісники та рибалки	4	8	13	40	2
7	Працівники фабрик і ремісники	4	17	74	318	2
8	Оператори та монтажники машин і устаткування	3	20	72	338	2
9	Некваліфіковані працівники	3	10	21	83	1
10	Збройні сили	1	4	4	4	-
РАЗОМ		30	116	392	1707	

* Визначається рівнем освіти та спеціалізацією згідно із методологією Міжнародної організації праці та відповідають рівням освіти згідно з класифікацією ISCED 97.

Як видно з даних, що містяться в табл. 1, особам з вищою освітою найкраще відповідають професії з групи 2 (спеціалісти). Також бажано мати вищу освіту у групі 1. В інших групах не вимагається від працівників закінчена вища освіта, достатньою є середня або професійна освіта, виходячи з відповідної якості науки на цих рівнях навчання. Попри це можна припустити, що в деяких професіях у певних ситуаціях (наприклад, при впровадженні та адаптації нових технічних і організаційних рішень), особливо в групах 3–5, вища освіта могла б істотно вплинути на продуктивність праці, а отже, на розмір заробітної плати. Варто також зауважити, що в групах 6–9 не передбачається ані вища, ані навіть середня освіта.

Вища освіта і класифікація професій та спеціальностей в Україні. За основу розроблення класифікатора професій в Україні було прийнято Міжнародну стандартну класифікацію професій (ISCO-88: International Standard Classification of Occupations/ILO, Geneva), яку Міжнародна конференція статистики

праці Міжнародного бюро праці рекомендувала для переведення національних даних у систему, що полегшує міжнародний обмін професійною інформацією. Класифікатор призначений для застосування органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією роботодавців України, всіма суб'єктами господарювання під час запису про роботу [3].

Класифікатор використовується в автоматизованих системах керування для вирішення таких завдань:

- розрахунків чисельності робітників, обліку складу і розподілу кадрів за професійними угрупованнями різних рівнів класифікації, планування додаткової потреби в кадрах тощо;

- систематизації статистичних даних з праці за професійними ознаками;

- аналізу та підготовки до публікації статистичних даних, а також розроблення відповідних прогнозів щодо зайнятості, доходів, охорони праці, освіти, перепідготовки кадрів, що вивільняються, тощо;

- підготовки статистичних даних для періодичних оглядів з статистики праці, що розробляються Міжнародною організацією праці (МОП);

- вирішення питань контролю й аналізу міжнародної міграції, міжнародного набору та працевлаштування трудящих [1].

Кваліфікаційний рівень робіт, що виконуються, визначається залежно від вимог до освіти, професійного навчання та практичного досвіду робітників, здатних виконувати відповідні завдання й обов'язки.

Схему ієрархічної структури кодових позначень наведено на рис. 1.

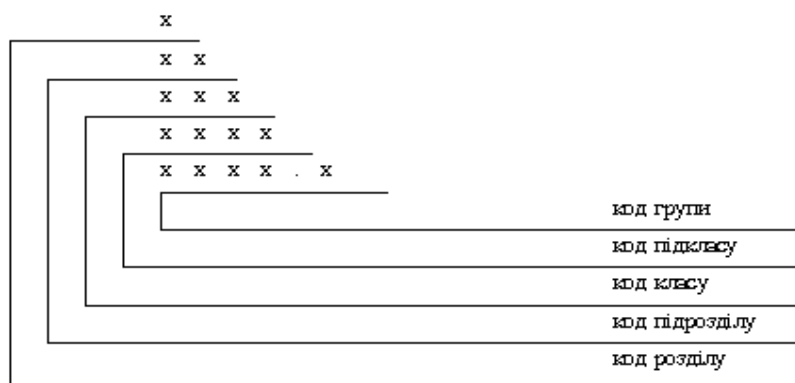

Рис. 1. Схеми ієрархічної структури кодових позначень класифікатора професій [1]

Об'єктами класифікації в класифікаторі є професії. Кодування об'єктів класифікації здійснено за фасетним методом. Структурно класифікатор складається з кодів і назв класифікаційних угруповань (розділів, підрозділів, класів, підкласів і груп професій) [1]. Кодові позначення складаються із цифр від 0 до 9 та крапки.

Ознаки класифікації розташовано в такій послідовності:

- рівень освіти (перший рівень класифікації – розділи професій);
- спеціалізація (другий, третій, четвертий рівні класифікації – підрозділи, класи та підкласи професій);

- кваліфікаційний рівень робіт, що виконуються (п'ятий рівень класифікації – групи професій).

Класифікаційні групи сформовані у 9 розділів: розділ 1 (законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)); розділ 2 (професіонали); розділ 3 (фахівці); розділ 4 (технічні службовці); розділ 5 (працівники сфери торгівлі і послуг); розділ 6 (кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства); розділ 7 (кваліфіковані робітники з інструментом); розділ 8 (робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання роботи технологічного устаткування, складання устаткування та машин); розділ 9 (найпростіші професії) [3].

Таблиця 2. Професійна структура груп великих класифікацій та рівні кваліфікації в Україні [1]

№	Назва великої групи	Кількість груп у межах великої групи			Кількість професій і спеціальностей	Рівень кваліфікації
		великих	середніх	елементарних		
1	Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	4	9	96	131	4
2	Професіонали	4	9	90	202	4
3	Фахівці	5	9	90	126	3
4	Технічні службовці	2	2	29	32	2 або 3
5	Працівники сфери торгівлі та послуг	3	6	12	38	2 або 3
6	Кваліфіковані робітники сільського і лісового господарств, риборозведення та рибальства	1	5	9	21	2
7	Кваліфіковані робітники з інструментом	5	5	90	102	2
8	Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання роботи технологічного устаткування, складання устаткування та машин	4	5	41	102	2
9	Найпростіші професії	4	3	11	35	1
РАЗОМ		32	53	468	789	

Як видно з даних, що містяться в табл. 1 і 2, професійна структура та рівні кваліфікації в Польщі й Україні значною мірою є подібними. В обох випадках особам з вищою освітою найкраще відповідають професії з групи 1, 2 та 3 (фахівці). Однак на ринку праці як Польщі, так і України прослідковується певна диспропорція щодо відповідності професій рівню освіти. Дедалі частіше в групах 4 і 5 (офісні працівники, працівники сфери торгівлі та послуг) трапляються працівники із вищою освітою.

Зміни в освіті працівників у Польщі та в Україні в 2000–2009 роках. З метою верифікації поставлених у вступі гіпотез проаналізовано зміни в розмірі й структурі зайнятості в Польщі (табл. 3) та Україні (табл. 4) з 2000 р. по 2009 р. за професійними групами в контексті різних рівнів освіти.

Згідно з даними, наведеними в табл. 3, найбільша кількість працівників має середню або професійну освіту (ISCED 97, рівень 3–4). Ця кількість в період з 2000 р. по 2009 р. збільшилося на 2%. Значні зміни в цей період спостерігалися серед працівників з високим і низьким рівнем освіти – майже на 100%

зросла кількість осіб з вищою освітою і майже на 40% зменшилася кількість осіб, які мають гімназійну освіту (табл. 3).

Таблиця 3. Працівники в Польщі за рівнем освіти та професійними групами. Структура і динаміка змін зайнятості у 2000–2009 рр.*

Професійна група	Структура і динаміка зайнятості								
	ISCED 97, рівень 5-6			ISCED 97, рівень 3-4			ISCED 97, рівень 0-2		
	2000 (%)	2009 (%)	зміна 2009/2000	2000 (%)	2009 (%)	зміна 2009/2000	2000 (%)	2009 (%)	зміна 2009/2000
Загальна кількість людей, що працюють	2013	4048	101%	10350	10513	2%	2155	1306	-39%
1. Парламентарії, високопоставлені чиновники і керівники	334 (16,6)	529 (13,1)	58%	536 (5,2)	495 (4,7)	-8%	15 (0,7)	12 (0,9)	-20%
2. Спеціалісти (в тому числі науковці)	1363 (67,7)	2172 (53,7)	59%	196 (1,9)	361 (3,4)	84%	0 (0,0)	0 (0,0)	0%
3. Техніки та інший персонал	169 (8,4)	653 (16,1)	286%	1658 (16,0)	1155 (11,0)	-30%	10 (0,5)	6 (0,5)	-40%
4. Офісні працівники	45 (2,2)	290 (7,2)	544%	987 (9,5)	837 (8,0)	-15%	28 (1,3)	21 (1,6)	-25%
5. Працівники сфери обслуговування й продажів	38 (1,9)	178 (4,4)	368%	1419 (13,7)	1586 (15,1)	12%	128 (6,0)	95 (7,2)	-26%
6. Фермери, садівники, лісники та рибалки	17 (0,8)	67 (1,7)	294%	1407 (13,6)	1372 (13,1)	-3%	1099 (51,0)	492 (37,7)	-55%
7. Працівники фабрик і ремісники	12 (0,6)	57 (1,4)	375%	2262 (21,9)	2333 (22,2)	3%	267 (12,4)	251 (19,2)	-6%
8. Оператори та монтажники машин і устаткування	9 (0,4)	48 (1,2)	433%	1079 (10,4)	1392 (13,2)	29%	200 (9,3)	161 (12,3)	-20%
9. Некваліфіковані працівники	0 (0,0)	15 (0,4)	-	767 (7,4)	929 (8,8)	21%	408 (18,9)	269 (20,6)	-34%

* опрацьовано на підставі даних [25].

Серед осіб з вищою освітою (ISCED 97, рівень 5–6) відбулося зростання в середовищі спеціалістів, кількість яких зросла за цей період на 800 тисяч. Дуже значне збільшення числа людей з вищою освітою відбулося серед *техніків та іншого персоналу середнього рівня* – майже на 500 тис. (на 286%), та майже на 250 тис. серед *офісних працівників* (збільшення на 544%). *Техніки та інший персонал середнього рівня* становили в 2009 р. понад 16% усіх працівників з вищою освітою. Варто додати, що зросла на 140 тис. осіб кількість працівників сфери обслуговування та продавців, які мають вищу освіту. Треба також зауважити, що близько 33% осіб з вищою освітою, тобто понад 1,3 млн., працює за професіями, які не вимагають вищої освіти. Можна вважати це число надлишком пропозиції осіб з вищою освітою. Це свідчить про те, що велика кількість людей інвестує в освіту, не досягаючи очікуваного доходу від цих затрат. Окрім того, такий високий надлишок пропозиції може частково свідчити про надто низький рівень навчання в середніх школах. Варто також зауважити, що понад 100 тис. осіб закінчили навчання, працюючи за професіями, для яких цілком достатньою є професійна освіта (7,8 і 9 професійні групи).

Серед працівників із середньою або професійною освітою близько половина працює у п'ятій, шостій чи сьомій професійній групі (табл. 3). Протягом

досліджуваного періоду не відбулося жодних істотних змін у структурі зайнятості осіб з таким рівнем освіти.

Значно більші зміни відбулися серед найменш освічених осіб (ISCED 97, рівень 0–2). У 2000–2009 рр. їхня кількість скоротилася майже на 850 тис. осіб. Це зниження обумовлене насамперед скороченням близько 600 тис. осіб в групі *фермерів, лісників, садівників і рибалок*. Слід відзначити, що приблизно на стільки зменшилася в цілому чисельність зайнятих у цій професійній групі на всіх рівнях освіти. Ймовірно, більша частина *фермерів* досягла пенсійного віку, а інші перекваліфікувалися, пішли на пенсію з інвалідності або стали безробітними. Це питання є важливим для подальших досліджень, оскільки ці особи в працездатному віці можуть мати труднощі з працевлаштуванням через низьку кваліфікацію, низьку професійну та просторову мобільність. Крім того, ця професійна група становить майже 38% усіх людей із найнижчим рівнем освіти.

Важливо також зазначити, що *некваліфіковані працівники* підвищили свій рівень освіти. Так, приблизно на 140 тис. зменшилася кількість осіб, які мають освіту на рівні 0–2, і 160 тис. збільшилася кількість осіб з освітою на рівні 3–4.

З аналізу випливає, що значно збільшилася кількість працівників з вищим рівнем освіти. Це, ймовірно, виникає в результаті збільшення конкуренції на ринку праці, а також через необхідність і бажання підвищити кваліфікацію та продуктивність праці, рівень розвитку тощо. З іншого боку, підвищення рівня освіти, особливо збільшення кількості осіб з вищою освітою, може призвести до нестачі працівників за професіями, в яких достатньо мати середню або професійну освіту.

Таблиця 4. Динаміка потреби підприємств України у працівниках за професійними групами у 2000–2009 рр. [7]

Професійна група	2000	2009	Зміна,
	тис. осіб		%
Есього	68,2	65,8	-3,5
Закондавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	3,2	6,5	103,1
Професіонали	6,0	10,0	66,7
Фахівці	6,5	9,1	40,0
Технічні службовці	0,8	2,4	200,0
Працівники сфери торгівлі та послуг	3,5	8,0	128,6
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0,8	0,7	-12,5
Кваліфіковані робітники з інструментом	27,1	11,4	-57,9
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	16,2	7,7	-52,5
Найпростіші професії	4,1	10,0	143,9

Як видно з даних, наведених у табл. 4, найбільше зростання попиту на ринку праці спостерігається в професійній групі технічних службовців (200%), працівників сфери торгівлі та послуг (128,6%) і представників некваліфікованих професій (143,9%). У цих професійних групах не обов'язково мати вищу освіту, що підтверджується не лише класифікатором професій, а й раціональним використанням здобутих знань працівниками. Натомість, найбільший спад попиту на ринку праці відбувся в групі кваліфікованих працівників з

інструментом (-57,9%: 52,5%) і робітників сільського господарства (-12,5%). Хоча в цих професійних групах не вимагається вища освіта, однак середня спеціальна – обов'язкова. Таку тенденцію можна пояснити спадом високотехнологічного виробництва (наприклад, машинобудування) та зростанням інтенсифікації в сільському господарстві.

Отже, на фоні незначного спаду потреби підприємств України у працівниках в 2000–2009 рр. (-3,5%) спостерігається чітка тенденція до зростання кількості працівників у сфері торгівлі та послуг, обслуговуючого персоналу, низькокваліфікованих працівників.

Розглянемо ситуацію щодо рівня освіти працівників за відповідні роки в Україні (табл. 5).

Таблиця 5. Працівники в Україні за освітніми групами. Структура і динаміка змін підготовки кваліфікованих робітників, фахівців у 2000–2009 рр.*

Освітня група	2000	2009	Зміна, %
	тис. осіб		
Кількість аспірантів і докторантів	24,4	35,6	145,9
Випущено фахівців, III–IV рівні акредитації	273,6	527,3	192,7
Випущено фахівців, I–II рівні акредитації	148,6	114,8	77,3
Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників	266,8	239,4	89,7

* розраховано на підставі даних [8].

За період 2000–2009 рр. майже вдвічі зросла кількість випускників із вищою освітою (192,7%). Якщо цей показник скорелювати з демографічними даними (спадом кількості молоді), то відносне зростання осіб із вищою освітою серед молоді буде ще вище. Натомість, спостерігається тенденція зменшення підготовки фахівців середньої спеціальної освіти та кваліфікованих працівників – на 22,7% та 10,3% відповідно.

Оскільки зв'язок між ринком праці та ринком освітніх послуг є складовою частиною системи взаємодії зайнятості й підготовки кадрів, а основоположним є попит на ринку праці, то ринок праці і ринок освітніх послуг мають яскраво виражений диспропорційний характер, на розвиток якого, як уже зазначалось, впливає багато чинників. Щоправда, для кожної професійної групи вони різні, а тому і механізм взаємодії цих двох ринків буде різний. Тому надзвичайно важливим є виявлення цих чинників. Скажімо, ринок праці вказує на недостатній рівень підготовки кадрів робітничих спеціальностей. У той самий час система середньої спеціальної освіти за останніх 9 років зазнала суттєвих негативних змін, що вплинуло не лише на ринок праці, а й на ринок освітніх послуг.

Структура зайнятості фахівців у Польщі та Україні. Вирішальне значення для розвитку країни, зважаючи на високу кваліфікацією, мають фахівці, більшість яких має вищу освіту. В табл. 6 і 7 представлено професії, в яких найчастіше працюють фахівці в Польщі та Україні.

Серед працівників, зайнятих на підприємствах, на яких працює не менше 9 осіб (табл. 6), кількість працівників з вищою освітою в Польщі становить 23,5% від загальної кількості зайнятих. Найбільше – близько 1/4 осіб з вищою освітою (436 тис.) – працює на посаді фахівців у галузі економіки. В наступних двох групах – вчителі середніх і нижчих шкіл – гімназій, початкових шкіл і

дитячих садків – працює майже 1/3 фахівців. До відносно великої групи також відносяться медичні сестри й акушерки (майже 190 тис.) та інженери і фахівці суміжного профілю (майже 160 тис.).

Таблиця 6. Число і структура фахівців у Польщі у вибраних підгрупах в 2008 році* [27]

Перелік	Загалом		Чоловіки		Жінки	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Загальна кількість фахівців, в тому числі:	1890	23,5	632	15,4	1259	32,0
Фахівці в галузі економіки	436	5,4	149	3,6	287	7,3
Вчителі гімназій та середніх шкіл	283	3,5	84	2,1	199	5,1
Вчителі початкових шкіл і вихователі	277	3,4	33	0,8	244	6,1
Медсестри і акушерки	189	2,3	2	0,1	187	4,8
Інженери і суміжні спеціальності	156	1,9	124	3,1	32	0,8
Спеціалісти охорони здоров'я (за винятком медсестер та акушерок)	95	1,2	34	0,8	61	1,0
Викладачі вищих шкіл	87	1,1	49	1,2	38	1,1
Інформатики	78	1,0	67	1,6	11	0,3
Фахівці у сфері державного управління	48	0,6	17	0,4	31	0,8
Юристи	37	0,5	16	0,4	21	0,5

* Кількість фахівців у Польщі, включає в себе тільки тих, хто працює в компаніях, що мають як мінімум 9 працівників.

На посадах фахівців частіше працюють жінки (2/3 фахівців). Це пов'язано з великою кількістю жінок, що працюють на посадах вчителів, медсестер і акушерок, а також фахівців у галузі економіки.

Розглянемо ситуацію в Україні щодо кількості і структури фахівців у вибраних підгрупах (табл. 7).

Таблиця 7. Кількість і структура фахівців в Україні за видами економічної діяльності в 2009 році [7]

Перелік	Загальна кількість працівників, тис. осіб	Фахівці (осіб із вищою освітою)	
		тис. осіб	%
Загальна кількість працівників, в тому числі:	8274,8	2691,1	32,5
Промисловість	3194,4	585,5	18,3
Будівництво	518,8	72,5	14,0
Торгівля	1265,8	262,9	20,8
Державне управління	635,0	431,2	67,9
Освіта	1 646,0	899,4	54,6
Діяльність транспорту і зв'язку	1101,8	184,5	16,7
Фінансова діяльність	615,0	193,7	31,5
Сільське господарство	729,9	61,4	8,4

Одним з основних чинників оцінювання стану трудового потенціалу робочої сили є наявність серед працюючих фахівців з вищою освітою.

Як видно з даних, наведених у табл. 7, серед працівників кількість осіб із вищою освітою в Україні становить 32,5% від загальної кількості зайнятих. Цей показник є значно вищим серед державних службовців (67,9%) та освітян (54,6%). Натомість, у сільському господарстві, будівництві та транспорті працевлаштована відносно мала кількість працівників із вищою освітою.

В Україні бракує фахівців технічних спеціальностей, натомість кількість фахівців гуманітарного профілю та юристів перевищує потреби ринку.

Висновки. Здійснений аналіз показує, що в Польщі та Україні в період з 2000 р. по 2009 р. працівники значною мірою підняли свій рівень освіти. Варто відзначити, що зміни, які відбуваються в Україні, мають таку ж тенденцію, як і в Польщі, що можна оцінити позитивно в контексті перспектив розвитку України. В обох країнах спостерігаються значне збільшення кількості працівників з вищою освітою і зниження кількості працівників із середньою та нижчою освітою. Зростання кількості працівників з вищою освітою є особливо відчутним у професійних групах, у яких не вимагається такий рівень освіти, тобто серед техніків та іншого персоналу, офісних працівників, працівників сфери обслуговування та продавців. Навіть в інших професійних категоріях, де достатньою є професійна освіта, значна кількість осіб має вищу освіту.

У зв'язку з цим виникає цікава проблема, що вимагає подальших досліджень – чому зростає рівень освіти в цих групах? Чи це спричинено бажанням особистого росту, тиском з боку роботодавців, очікуваннями потенційних роботодавців і вимог ринку праці або з інших причин? Чи це зростання рівня освіти насправді приносить користь особі, яка вчиться, чи з економічної точки зору освіта є нерациональною поведінкою працівників – впливом моди, результатом стадного інстинкту чи зовнішнього тиску? Причиною може бути безпосередній чи опосередкований примус з боку роботодавця, занадто низький рівень знань, отриманий на попередньому етапі навчання, що не гарантує достатніх знань для даної посади, для якої має бути достатньою середня освіта? Таким чином, цікавим було б дослідження у сфері підготовки до ринку праці осіб з професійною чи середньою освітою та порівняння з вимогами на ринку праці. Цілком можливо, що необхідно внести зміни до класифікації професій і спеціальностей, яка була створена в 1988 році. Зміни на ринку праці, в техніці, технологіях, глобалізація тощо є настільки динамічними, що змушують переглянути розуміння класифікації ISCO.

Варто однак додати, що навчання має насамперед позаекономічний (не грошовий) вимір. Мабуть, для частини низькооплачуваних фахівців компенсацією є задоволення від праці, від виконаної роботи для інших людей, розвиток власних зацікавлень тощо. Безсумнівно, що, наприклад, ті вчителі, які досягають найкращих результатів у передачі знань і заохоченні до навчання, мають невисокий рівень матеріального забезпечення. Їхньою перевагою є задоволення з добре виконаної роботи або успіхи підопічних.

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. – Вип. 1 / Підгот.: Л.М. Бережна та ін.; М-во праці та соц. політики України. – 3-тє вид., допов. та перепр. – Краматорськ: Центр продуктивності, 2005. – 353 с.

2. *Єрмошенко М.М.* Нова парадигма економічної науки в контексті розвитку в умовах України інформаційної економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №1. – С. 14–20.

3. Класифікатор професій: ДК 003:2010 (на заміну ДК 003:2005; чинний від. 01.11.2010) / Держ. ком. України з питань техн. регулювання та споживч. політики. – К.: Держспоживстандарт України, 2010. – 697 с.

4. *Куценко В.І.* Вища і післядипломна освіта в ринкових умовах. – К.: РВПС України НАН, 2009. – 224 с.

5. *Ніколаєнко С.* Ринок освітніх послуг та ринок праці // Матеріали круглого столу «Ринок освітніх послуг та ринок праці» (м. Київ, 13 грудня 2005 року), підготовлені ДУ НДІ соціально-трудових відносин // uazakon.com.

6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 210 с.
7. Основні показники ринку праці (річні показники) // ukrstat.gov.ua.
8. Статистична інформація // Державна служба статистики України // ukrstat.gov.ua.
9. *Adamczyk, A., Jarecki, W.* Szacowanie wewnętrznej stopy zwrotu inwestycji w wyższe wykształcenie. *Gospodarka Narodowa*, nr 11–12.
10. *Begg, D., Fischer, S., Dornbusch, R.* (1995). *Mikroekonomia*, PWE, Warszawa.
11. *Bialecki, I., Sikorska, J.* (1998). *Wykształcenie i rynek*. Wydawnictwo Tepis, Warszawa.
12. *Cbos* (2009). *Aspiracje i motywacje edukacyjne Polaków w latach 1993–2009*, BS/70/2009.
13. *Dach, Z.* (red.) (2007). *Ekonomiczno-społeczne problemy transformacji systemowej w Polsce. Przeobrażenia na rynku pracy*. Wydawnictwo AE Krakow, Krakow.
14. *Dach, Z.* (red.) (2008). *Ekonomiczno-społeczne problemy transformacji systemowej w Polsce. Państwo a rynek*. Wydawnictwo AE Krakow, Krakow.
15. *Drucker, P.F.* (2002). *Mysli przewodnie Druckera*. MT Biznes, Warszawa.
16. *Jarecki, W.* (2006). *Okres zwrotu indywidualnych inwestycji w kształcenie wyższe*. *Gospodarka Narodowa*, Nr 5–6.
17. *Jarecki, W.* (2009). *Społeczne koszty i efekty wyższego wykształcenia*. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, nr 1.
18. *Jarmolowicz, W., Knapinska, M.* (2005). *Polityka państwa na rynku pracy w warunkach transformacji i integracji gospodarczej*. Wydawnictwo AE w Poznaniu.
19. *Jarmolowicz, W., Piatek, D.* (2008). *W sprawie przemian w szkolnictwie wyższym i kształcenia ekonomistów*. W: *Kopycinska, D.* (2008). *Zarządzanie wiedzą we współczesnej gospodarce*. Print, Szczecin.
20. *Kopycinska, D.* (2008). *Zarządzanie wiedzą we współczesnej gospodarce*. Print, Szczecin.
21. *Riffkin, J.* (2001). *Koniec pracy*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
22. Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz. U. Nr 265, poz. 2644).
23. *Samuelson, P., Nordhaus, W.D.* (1996). *Ekonomia*. PWN, Warszawa.
24. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*. ENQA, 2005, Helsinki. 41 p.
25. *Statistics // European Commission // epp.eurostat.ec.europa.eu*.
26. *Stoker, E., Streckeisen, U., Wolter, S.C.* (1998). *Indikatoren zum Humankapital*. Bundesamt fuer Statistik, Neuchatel.
27. *Struktura wynagrodzeń wg grup zawodów w październiku 2008* (2009). GUS Warszawa.
28. *Venniker, R.* (2001). *Social Returns to Education: A Survey of Recent Literature on Human Capital Externalities*. CPB Report, No. 1.

Стаття надійшла до редакції 30.12.2011.